

ДЕРЖАВНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О.І. Вишницька

Сумський державний університет, м. Суми

У статті висвітлюються сучасні актуальні питання державного стимулювання екологічно орієнтованої та природоохоронної діяльності. Значна увага приділяється аналізу державних інструментів з позитивною мотивацією, зокрема, розглянуто економічні та організаційні методи. Окремо наголошується про необхідність удосконалення та активізації існуючої системи державного стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності екологічної спрямованості.

ВСТУП

Людство отримало в спадщину від ХХ сторіччя екологічну, ресурсну кризу, а також погіршення стану навколишнього середовища. Споживацьке ставлення до природних ресурсів призвело до інтенсивного зростання забруднення повітря, водного басейну, земельних ресурсів та ослаблення озонового шару, посилення парникового ефекту. Можливості самовідновлення природи та її ресурсів опинились на межі повного вичерпання. Сьогодні навколишнє середовище потребує захисту з боку держави. Держава має сприяти втіленню екологічних проектів, що мають на меті збереження, бережне використання та відновлення природних ресурсів та навколишнього середовища.

Проблеми охорони навколишнього середовища в середині ХХ сторіччя привернули увагу світового суспільства. У вітчизняній та зарубіжній літературі достатньо уваги приділяється дослідженню еколого-економічних проблем, в тому числі дослідженню економічного механізму екологічного регулювання та природоохоронної діяльності, зокрема у працях І.К. Бистрякова, О.А. Веклич, Б.М. Данилишина, С.І. Дорогунцова, О.Л. Кашенко, Л.Г. Мельника, Є.В. Мішеніна, Я.Б. Олійника, І.М. Синякевича та інших учених. В той же час деякі проблеми природокористування, зокрема питання управління та стимулювання у цій сфері, потребують більш детального дослідження.

В Україні протистояння людини та навколишнього середовища спричинило ситуацію, що наближається до рівня глобальної екологічної катастрофи, тому екологічні питання взагалі та питання екологічного стимулювання зокрема стають дуже важливими. Поліпшення екологічної ситуації неможливе без проведення на державному рівні комплексної системи організаційно-економічних перетворень управління природокористуванням та створення дієвих механізмів стимулювання.

Нині для України є необхідним та актуальним вдосконалення існуючих методів державного стимулювання екологічної діяльності та природокористування, а також впровадження нових методів, що підтвердили свою ефективність за кордоном.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

У даній статті головним об'єктом дослідження є система методів державного стимулювання інвестиційно-інноваційної екологічно спрямованої діяльності, а основною метою – пошук напрямів удосконалення даної системи та можливостей їх практичної реалізації в Україні.

Відповідно до зазначеної мети в роботі поставлені такі завдання:

- розглянути існуючий державний механізм стимулювання природоохоронної та еколого-конструктивної діяльності;
- проаналізувати дієвість системи методів державного стимулювання екологічно спрямованої діяльності та обґрунтувати необхідність її вдосконалення;
- визначити основні напрями удосконалення досліджуваних методів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сучасному етапі розвитку Україна повинна обрати стратегію переходу від здійснення природоохоронних заходів до розроблення і реалізації концепції всебічної екологізації суспільного виробництва та інших сфер діяльності. Це зумовлено тим, що між рівнем раціоналізації природокористування, якістю природного середовища, станом природно-ресурсного потенціалу, з одного боку, та перспективами розвитку економіки, з іншого, існує тісна взаємообумовленість. Для досягнення цієї мети необхідно прискорити екологізацію інноваційної та інвестиційної політики, створення системи державного стимулювання ресурсозберігаючих та природоохоронних розробок, створення відповідної законодавчої бази, створення ефективного економічного механізму екологічного регулювання.

У сучасних умовах результати інноваційно-інвестиційної діяльності, що ініційовані прискоренням темпів науково-технічного прогресу, суттєво впливають на всі аспекти суспільного розвитку, змінюють середовище, в якому живе людина, засоби забезпечення існування та розвитку.

Суперечливість НТП полягає в тому, що він, з одного боку, породжує сучасну екологічну кризу, а з іншого – розв'язує конкретні екологічні проблеми, намічає шляхи виходу з кризи. НТП має бути спрямований головним чином на досягнення екологічної безпеки та економічної ефективності. Передумовою виходу з еколого-економічної кризи є розроблення та впровадження інновації з високим ступенем екологічності та економічної ефективності [1].

Досить часто інвестиційно-інноваційні проекти екологічного спрямування потребують вкладення значних фінансових ресурсів. Також економічний ефект від їх реалізації порівняно з проектами в інші сфери часто буває меншим, що робить невигідним вкладання в них коштів суб'єктами господарювання. Розвиток інноваційних процесів екологічної спрямованості стримується з ряду причин. Перш за все це відсутність або недостатність фінансових ресурсів на різних рівнях: на рівні підприємства, галузевому, державному рівнях. Підприємства не бажають вкладати кошти в екологічні проекти за умов обмеженості ресурсів. Тому в стимулюванні екологічно спрямованої інвестиційно-інноваційної діяльності велика роль надається саме державі. Механізми державної підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності, що ефективно застосовуються в багатьох країнах, недостатньо задіяні в Україні. Так, в Україні не розроблена відповідна амортизаційна, податкова, фінансово-кредитна політика. Отже, прийняття і застосування стимулювальних і регулювальних заходів на державному рівні є необхідним для формування ринку екологічних інновацій і розширення екологічно спрямованої інвестиційно-інноваційної діяльності. Державні інститути можуть впливати і на рівень підприємства, і на рівень споживача, а також на мікро- та макросередовище, у якому функціонує підприємство.

Система методів державного управління екологічної інвестиційно-інноваційної діяльності, що включають прямі та непрямі методи, подана на рис.1.

До прямих методів регулювання відносять адміністративні методи, до непрямих – економічні та організаційні.

Рисунок 1 – Система методів державного управління (регулювання і стимулювання) екологічно спрямованої інвестиційно-інноваційної діяльності

Адміністративні методи обмежують діяльність виробників екологічно небезпечних товарів, що змушує їх відмовлятися від виробництва екологічно небезпечних товарів та здійснення екодеструктивної діяльності з великим тиском на навколишнє середовище на користь екологічно спрямованих чи екологічно прийнятних.

Адміністративний механізм екологічного управління в Україні все ще має домінуючу роль. Адміністративний механізм визначається Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища” і включає [2]: екологічну експертизу, екологічну стандартизацію та нормування, ліцензування природокористування та природоохоронної діяльності, екологічний контроль та нагляд, адміністративну відповідальність.

На сьогодні в Україні адміністративні важелі сформувалися в певну узгоджену систему, проте ці методи все ж не позбавлені недоліків.

Так, у сучасних умовах заходи, що вживаються до окремих порушників природоохоронного законодавства, практично не адекватні завданям ними збиткам. Наприклад, суми платежів за забруднення води становлять 0,01% від фактичних збитків. До цього часу зовсім не оцінюються збитки від таких специфічних видів забруднення, як шумове та електромагнітне забруднення підземних вод, радіаційне та ряд інших [2].

Отже, сучасний стан економічного механізму екологічного регулювання в Україні є чинником нагромадження існуючих і появи та розгортання нових еколого-економічних суперечностей.

Сучасне законодавство стримує процес впровадження інновацій, акцентуючи увагу не на запобіганні забрудненню, а на усуненні його наслідків, хоча добре відомо, що значно вигідніше попередити забруднення, ніж потім рятуватися від нього. За оцінками дослідників, витрати на ліквідацію екологічних наслідків можуть перевищувати в 30-35 разів ті витрати, що були б необхідні для розроблення екологічно чистих технологій [3]. Отже, удосконалення природоохоронного законодавства є необхідним для досягнення цілей стійкого розвитку, раціонального природокористування та екологічної безпеки.

Необхідно зблизити національне екологічне законодавство з міжнародним законодавством у відповідній галузі, кодифікувати відповідні еколого-правові норми.

Організаційні методи полегшують виробництво екологічних товарів шляхом створення умов, необхідних для нормального функціонування виробництва. До них відносять [1]: надання юридичних, ділових послуг, допомога в пошуку партнерів, укладання угод під державні гарантії; інформаційна інфраструктура; ініціювання державою демонстраційних проєктів; екологічний аудит; створення спеціалізованих державних дослідницьких інститутів, лабораторій, центрів, агентств з оцінки варіантів розвитку виробництва; відкриття факультетів у вузах,

створення курсів для підготовки кадрів з теорії НТП, інновації, екології; екологічне виховання, освіта тощо.

Серед методів державного регулювання та стимулювання екоконструктивної діяльності найдієвішою є група **економічних** методів. Більшість методів здійснює вплив на рівень підприємства, деякі - на рівень споживача, іноді й на інших контрагентів підприємства. Група економічних методів представлена на рис.2.

У систему економічного стимулювання входять методи позитивної мотивації (заохочувальні) та негативної мотивації (примусові або стримувальні). Методи позитивної мотивації спрямовані на заохочення і впровадження екологічних інновацій, а методи негативної мотивації – на скорочення та закриття екологічно деструктивних та небезпечних виробництв.

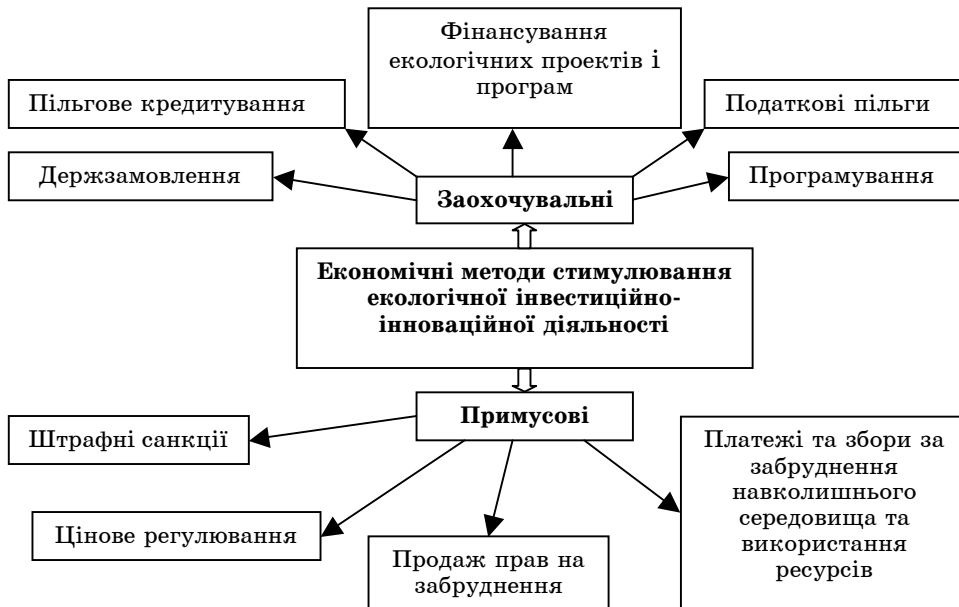

Рисунок 2 – Система економічних методів державного стимулювання екологічної інвестиційно-інноваційної діяльності

Заохочувальні економічні методи спрямовані на створення матеріальної зацікавленості у здійсненні екологічно безпечної діяльності та у виробництві екологічних товарів. Ця група в Україні розвинена недостатньо. Але в сучасних екологічних умовах необхідно приділяти особливу увагу саме розвитку заохочувальної групи економічних методів. Особливо слід відмітити, що серед підприємств має існувати конкуренція за отримання нагород, субсидій, пільг, кредитів тощо.

Законодавством України визначені пільги для підприємств, що раціонально використовують природні ресурси та здійснюють заходи з охорони природного середовища, а також для підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність (в тому числі екологічно спрямовану).

Так, Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища”, стаття 48, визначається система заходів зі стимулювання в системі охорони навколишнього природного середовища [4].

В Україні здійснюється стимулювання раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища шляхом:

а) надання пільг при оподаткуванні підприємств, установ, організацій і громадян в разі реалізації ними заходів щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, при переході на маловідходні і ресурсо- і енергозберігаючі технології, організації виробництва і впровадженні очисного обладнання і устаткування для утилізації та знешкодження відходів, а також приладів контролю за станом навколишнього природного середовища та джерелами викидів і скидів забруднюючих речовин, виконанні інших заходів, спрямованих на поліпшення охорони навколишнього природного середовища;

б) надання на пільгових умовах короткострокових і довгострокових позичок для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища;

в) встановлення підвищених норм амортизації основних виробничих природоохоронних фондів;

г) звільнення від оподаткування фондів охорони навколишнього природного середовища;

д) передачі частини коштів фондів охорони навколишнього природного середовища на договірних умовах підприємствам, установам, організаціям і громадянам на заходи для гарантованого зниження викидів і скидів забруднюючих речовин і зменшення шкідливих фізичних, хімічних та біологічних впливів на стан навколишнього природного середовища, на розвиток екологічно безпечних технологій та виробництв;

е) надання можливості отримання природних ресурсів під заставу.

Проблемою для України є те, що багато еколого-економічних інструментів природоохоронної діяльності та природокористування існують тільки на рівні законодавчих положень, але фактично є „віртуальними”, оскільки не впроваджуються в життя і є нереалізованими.

Статтю 17 Закону України "Про інноваційну діяльність" визначено види фінансової підтримки інноваційної діяльності [5].

Суб'єктам інноваційної діяльності для виконання ними інноваційних проектів може бути надана фінансова підтримка шляхом:

а) повного безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів;

б) часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності;

в) повної чи часткової компенсації (за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів;

г) надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів;

д) майнового страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України "Про страхування";

Фінансова підтримка інноваційної діяльності за рахунок Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих

бюджетів надається у межах коштів, передбачених відповідними бюджетами.

Але, на жаль, практичне застосування цього закону стримується недостатньою інфраструктурою та недостатньо розвиненою системою захисту інтелектуальної власності.

Отже, державний механізм регулювання та стимулювання екологічно спрямованої інвестиційно-інноваційної діяльності потребує вдосконалення та доповнення новими методами, зокрема, повинні використовуватись заохочувальні економічні методи та організаційні методи з використанням зарубіжного досвіду.

Необхідно серед головних пріоритетів розвитку природоохоронного та інноваційного законодавства усунути суперечності у системі нормативних актів, забезпечити їх виконання на практиці, зблизити екологічне законодавство з міжнародним законодавством у відповідній галузі, вдосконалити нормативно-правову базу для забезпечення розвитку інноваційної системи України.

Держава має більше використовувати економічні методи заохочувальної групи для стимулювання розвитку екологічних проектів. Пріоритетним є фінансово-економічне заохочення підприємств, що дотримуються природоохоронних вимог, і проваджуються екологічні інвестиційно-інноваційні проекти. Для таких підприємств доцільним буде використання таких інструментів:

- надання податкових пільг;
- використання прискореної амортизації, що створює економічні передумови для прискореної модернізації екологічно орієнтованих основних фондів і активізації інноваційної політики в екологічній сфері;
- надання субсидій та дотацій, що дозволить збільшити вигідність екологічно спрямованих видів діяльності;
- надання пільгового кредитування екологічних проектів та програм;
- використання премій, винагород, призів, грантів, що надаються на конкурсній основі і сприяють розвитку екологічно конструктивної діяльності;
- диференціація ціноутворення відповідно до екологічного критерію;
- сприяння на ринку виробникам екологічних товарів.

Впровадження надійних економіко-правових механізмів регулювання та стимулювання раціонального природокористування і екологічно конструктивної діяльності створить такі умови виробничої діяльності, за яких підприємствам було б вигідно дотримуватися природоохоронних вимог, знижувати обсяги забруднення і запобігати його появі.

Також для стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності може використовуватись інноваційний тиск на підприємства через санкції на випуск застарілої продукції та використання неефективних ресурсо- і енергоємних та екологічно небезпечних технологій.

Доцільним також буде поєднання з адміністративними та економічними методами державного стимулювання організаційних методів.

Більш сприятливі умови для впровадження екологічно безпечних технологій проектів екологічного спрямування, для природо- і ресурсозбереження можна забезпечити шляхом поєднання методів примусово-обмежувального характеру з методами стимулювально-компенсаційного характеру.

ВИСНОВКИ

Сьогодні для вирішення екологічних проблем та усунення наслідків екологічної кризи необхідне розширення екологічної інвестиційно-інноваційної діяльності, впровадження інновацій з високим ступенем

екологічності та економічної ефективності. В стимулюванні екологічно спрямованої інвестиційно-інноваційної діяльності велика роль надається державі. Державний механізм екологічного регулювання та стимулювання включає в себе систему адміністративних, економічних та організаційних методів. Серед існуючих методів державного стимулювання в Україні переважають адміністративні методи та примусові економічні методи. Організаційні методи та заохочувальні економічні методи застосовуються недостатньо або взагалі є для України новими. Зокрема, в Україні відсутня відповідна фінансово-кредитна, податкова, амортизаційна політика. Тому необхідно вдосконалювати систему методів державного стимулювання екологічної інвестиційно-інноваційної діяльності, впроваджувати нові методи, які успішно використовуються за кордоном. Пріоритетним є створення механізму кредитування природоохоронних заходів, пільгового оподаткування, цінного заохочення еколого-конструктивної діяльності, надання субсидій та дотацій на формування екологічної інфраструктури, “зеленої індустрії”, створення національного ринку екологічних послуг.

Також доцільно застосовувати організаційні методи державного регулювання, такі, як: ініціювання державою демонстраційних проектів, екологічний аудит, екологічна освіта та інших.

Поєднання примусових та заохочувальних методів державного стимулювання екологічно орієнтованої діяльності створить сприятливі умови для здійснення підприємствами екологічно конструктивної діяльності, впровадження екологічних проектів та виробництво екологічних товарів.

Перспективним напрямком досліджень цієї проблеми є розроблення механізму застосування різних методів державного стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності екологічної спрямованості з вдосконаленням існуючих методів та використанням закордонного досвіду.

SUMMARY

Methods of state stimulation of ecological investment-innovative activity and analysis of use of these methods in Ukraine are the theme of this article. Administrative, economic and organizational methods are considered in the article. In Ukraine perspective is the use of encouraging economic methods and organizational methods.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: Підручник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника та к.е.н., проф. М.К. Шапочки. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – С.419-425, 652-653.
2. Ілляшенко С.М., Прокопенко О.В. Формування ринку екологічних інновацій: економічні основи управління: Монографія / За ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2002. – С. 87-93.
3. Паламарчук В.О., Коренюк П.І. Економіка природокористування: Навч. пос. – Запоріжжя: Дике Поле, 2003. – С.69.
4. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” №1264-ХІІ від 25 червня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст.546.
5. Закону України “Про інноваційну діяльність” N 40-IV від 4 липня 2002 року // <http://zakon.rada.gov.ua>

Вишницька О.І., аспірант, СумДУ, м. Суми

Надійшла до редакції 5 травня 2008 р.